

DIYARBAKIR'DA OSMANLI DÖNEM MEZAR TAŞLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mehmet TOP*

GİRİŞ

Anadolu'nun her yerinde karşımıza çıkan mezarlıklar ve mezar taşları, diğer medeniyetlerde olduğu gibi, Türk-İslam kültür ve sanatında da büyük bir değer taşımaktadır. Kökleri Orta Asya'ya uzanan bu gelenek Anadolu'da Selçuklularla başlayıp, Osmanlı devrinde yoğunlaşarak devam etmiştir. Böylece ölümü “sevgiliye kavuşma” olarak değerlendiren ecdadımız, kabristanları yüksek bir kültürün ve zarafetin ürünleri olarak mezar taşlarıyla donatmışlardır. Ölüm bir yok oluş değil de başka bir yaşamın başlangıcı olarak ya da gidilecek farklı bir mekâna atılan bir adım olarak algılanmaktadır.

Mezar taşı ölünün yerini, kim olduğunu ve vefat tarihini göstermek amacıyla önem taşımaktadır. Mezarlık kültürü geçmişle aramızda bir köprü görevi görmüş ve geçmişten günümüze kadar olmuştur. Mezar taşı kitabeleri bir şehrin tarihine ışık tutabildiği gibi sosyal ve iktisat tarihine, yaşayışına ışık tutmaktadır. Ölen kişinin nereden geldiği ve mesleği hakkında da bilgi sahibi olabilmekteyiz. Mezar taşları, sadece o milletin yayıldığı ülkelerdeki kültür birliğini ortaya çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda mezar taşlarıyla çevrelenen şehirlere ait oldukları milletin damgasını da basar.

Anadolu'ya Müslüman-Türklerle gelen mezar taşları Osmanlılar zamanında şekil ve muhteva olarak daha da zenginleşmiştir. Mimari üsluplar ile irtibatı daima belli olan, zaman ve yöreye bağlı farklılıkları sergileyen mezar taşları Küçük Asya ve çevresinde Müslüman Türkün kimliğini sergilemektedir.

* Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, mtop@yyu.edu.tr,
ORCID iD: 0000-0001-6018-6271

KAYNAKLAR

- Açıkgözoğlu, A.S. (2002). “Eyüp Sultan Silüetinin Manevi Dış Amilleri”, Eyüp Sultan Sempozyumu, İstanbul, s.244–247
- Arseven C. E. (1954). Türk Sanat Tarihi, Menşeyinden Bugüne kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatlar, İstanbul, s. 453.
- Arseven C. E. (1994). Sanat Ansiklopedisi V, İstanbul, s. 2226
- Ayanoğlu, F. İ. (1958). “Fatih Devri Ricali Mezar Taşları ve Kitabeleri”, Vakıflar Dergisi IV, Ankara, s.193.
- Barışta, H. Ö. (2000). “Eyüp Sultan Cafer Paşa Türbesi Kazısı ve Mezar Taşı Süslemeleri Üzerine”, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüp Sultan Sempozyumu, İstanbul, 252–277.
- Barışta, H. Ö. (1999). “Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Mezar Taşlarından Bazı Takı Tasvirleri”, XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara, 4-8 Ekim 1999, 1309.
- Başak, H. Diyarbakır’da Osmanlı Dönemi Mezar Taşları, Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Başkan, S. (1996). Karaman Oğulları Dönemi Konya Mezar Taşları, Ankara.
- Başkan, S. (1993). “Eski Türklerde Mezar Taşı”, Thema Larousse, VI, B.Y.Y., 236
- Bayram, S. (1993). “Mühr-ü Süleyman ve Türk Kültüründeki Yeri”, Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Ankara, s.259.
- Beysanoğlu. Ş. (2003). Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi, I. Cilt, Ankara.
- Beysanoğlu. Ş. (1999). “Diyarbakır Müze Şehir”, İstanbul.
- Beysanoğlu. Ş. (1985). “Diyarbakır’da Gömülü Meşhur Adamlar”, Ankara.
- Boran, A. (2002). “Siirt ve ilçelerindeki 2001 Yılı Yüzey Araştırması” 20. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I, (27–31 Mayıs), Ankara, s. 67–69.
- Boran, A. (2001). Anadolu’daki İç Kale Mescidleri” Ankara.
- Boran, A. – TÜFEKÇİOĞLU, A.- ERDAL, Z.- YILDIZ, İ. (2004). Siirt ve Çevresi 2003 Yılı Yüzey Araştırması “Kozluk’taki Mezartaşları”, 22. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I.C, Konya, s.241-253.
- Bozkurt, N. (2004). “Mezarlık”, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, 29, Ankara, s.519.
- Çam, N. (1993). “Türk ve İslam Sanatında Altı Kollu Yıldız (Mühr-ü Süleyman)”, Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı, s. 207.
- Çelik, Ç. (1998). Bitlis Güroymak’taki Tarihi Mezar Taşları, (Y.Y.Ü.S.B.E., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.
- Çoruhlu, Y. (1997). “Orta Asya’dan Anadolu’ya Lahit veya Taş Sandukalarda Görülen Hançer-Bıçak Tasvirlerinin Sembolizmi”, I. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler, İstanbul, s. 64–65.
- Demir, M. (1998). “Anadolu’da Mezarlıkların İlk Türk Şehirleşmesindeki Rolü”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, İstanbul.
- Demirci, K. (2001). “Kabir”, DİA, XXIV, İstanbul, s.34.
- Doğanay, A. (1998). “Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri” Eyüp Sultan Sempozyumu, İstanbul.
- Doğanay, A. “Eyüp Sultan Camii Civarındaki Bazı Mezarların Natüralist Üslupta Klasik Devir Süslemeleri”, Eyüp Sultan Sempozyumu, İstanbul, s. 261–267.
- Elitez, N. G. (1996). Türk Mezar Taşlarında Bitki Motifleri, (M.S. Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Erbek, G. (1986). “Hayat Ağacı Motifi”, Antika.
- Ersoy, A. (2002). “Mezar Taşlarındaki Servi Ağaç Kültü”, V. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler, İstanbul, s.90–95.
- Ertuğrul, Ö – KAFAZADE, S. (1989). “Kandil ve Kandilin Motif Olarak Anadolu Türk Sanatındaki Kullanımı Üzerine” Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, S. 2, s. 28.
- Göyünç, N. (1968). “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır”, BTTD, 7–12 Nisan, s.76.
- Günay, Y. (2002). 16. yy Osmanlı Mezar ve Mezar Taşları, (M.S. Ü.S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Gündoğdu, H. (1994). “İkonografik Açından Türk Sanatı Rumi ve Palmeter”, Sanat Tarihinde İkonografik Açıklamalar, G İnal’a Armağan.
- İlhan, M. “Diyarbakır’ın Türbe, Yatır ve Mezarlıkları”, Diyarbakır Üniversite Yayınları.
- Kara, H. -DANIŞIR, Ş. (2005). Konya Mezarlıkları ve Mezar Taşları, Konya.
- Karakaş, M. (1996). Şanlıurfa Mezar Taşları, Şanlıurfa.

- Karamağaralı, B. (1998). “Kültür Tarihimiz Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve İkonografisi”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, İstanbul, s.35–43.
- Karamağaralı, B. (1993). “İç içe Daire Motiflerinin Mahiyeti Hakkında”, Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güler İnal’a Armağan, Ankara, s. 249–270.
- Karamağaralı, B. (1999). Ahlat Mezar Taşları, Ankara..
- Kutlu, H. Kaybolan Medeniyetimiz Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresindeki Tarihi Mezar Taşları, İstanbul, s.27.
- Laqueur, H. P. (1997). Hüve’l Baki, İstanbul’da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, İstanbul.
- Laqueur, H. P. (1997). Hüve’l –Baki İstanbul’da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, İstanbul, s.4.
- Laqueur, H. P. (1984). “Osmanlı Mezar Taşlarının Süslemesinde Bitkisel Motifler” Suut kemal Yetkin’e Armağan, Ankara.
- Mutlu, M. (2006). Siirt Mezar Taşları, (Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Çalışması) Van.
- Mülayim, S. (1982). “Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler”, Ankara.
- Mülayim, S. “Geometrik Kompozisyonların Çözülmesine Bir Yaklaşım”, Arkeoloji ve Sanat Dergisi, S.1, İzmir, s.53.
- Öney, G. (1968). “Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi”, Belleten, C.XXXII, Ocak, 25–36.
- Özcan, A. R. (2000). “Mezar Taşları Üzerindeki Sembolik İfadeler”, Kaybolan Medeniyetimiz, Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresindeki Tarihi Mezar Taşları, İstanbul, s. 27.
- Özer, C. (1997). Edirne’de Osmanlı Mezar Taşları, Sanatsal Mozaik, C.II, S.17, Ocak, s.50.
- Özkurt, K. (2006). “Van Gölü Çevresi Mezartaşlarında Kandil Motifi”, II. Van Gölü Havzası Sempozyumu, Bitlis.
- Pektaş, K. (2001). Bitlis Tarihi Mezar Taşları, Ankara.
- Sarı, İ. (1996). “Şehrimiz Diyarbakır” İstanbul, s.11.
- Sağiroğlu, A. A. (2005). Kayseri Zamanlı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları, Kayseri.
- Saraçoğlu, N. (1950). Türk Mezarlarına Dair Araştırma, İstanbul.
- Soysal, M. (1997). “Mezar”, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C. II. İstanbul.
- Soyukaya, N. (1995). “Diyarbakır”, Arkitekt, S.430, İstanbul, Ekim, s. 45.
- Sözen, M. (1971). Diyarbakır’da Türk Mimarisi, İstanbul.
- Sözen, M.- TANYELİ, U. (1992). “Hayat Ağacı”, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, s.102.
- Süreyya, M. Sicill-i Osmanî, s.427.
- Tanyu, H. (1968). Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar, Ankara.
- Top, M. (2004). Diyarbakır’da Osmanlı Dönemine Ait Mezartaşlarından Örnekler, VIII. Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları, Sakarya, s.407-419.
- Top, M. (1999). “Hakkâri’deki Osmanlı Mezar Taşları” XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara, s.1291–1308.
- Top, M. (2004). “Diyarbakır’da Osmanlı Dönemine Ait Mezartaşlarından Örnekler”, VIII. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Sakarya, s. 407–420
- Top, M. (2002). “Hakkâri’deki Tarihi Mezarlıklar ve Mezar Taşları”,VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (8–10 Nisan), Kayseri, s.745–753.
- Tuncer, C. O. (1996). Diyarbakır Camileri, Kültür ve Sanat Yayınları.
- Tüfekçioğlu, A. (1998). “Türk-İslam Dönemi Türbe ve Mezar Taşı Kitabelerinde Tarih İbareleri”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, (18–20 Aralık), İstanbul, s.394–404.
- Tüfekçioğlu, A. (2005). “Edincik’te Türk Devri Mimarisi ve Mezar Taşları”, Bursa.
- Tüfekçioğlu, A. (2004). “Siirt-Eruh Yöresinde Tespit Edilen Türbeler ve Mezartaşları”,VIII. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu”,Sakarya, s.420–437.
- Uluçam, A. (1998). “Erciş- Çelebibağı Tarihi Mezarlığı’ndaki Mezar Şahideleri Hakkında”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu, (18–20 Aralık), İstanbul, s. 114–127.
- Uluçam, A. (1996). “Erciş-Çelebibağı’ndaki Mezar Çeşitleri”, Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri, Van, s.87.
- Yıldız, D. (1986). Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler, İstanbul.
- Yıldız, İ. (2020). Diyarbakır’da Gömülü Osmanlı Dönemi Valileri ve Mezar Yapılarının Özellikleri, Sosyal ve İnsani Bilimler Güncel Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler/2 Editör: İbrahim SERBESTOĞLU, Cetinje-Montenegro, s.360-377.
- Yılmaz Çelik, İ. (1995). “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790–1840)”, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.2–7.